

Yabancı Dil Olarak Rusçanın Öğreniminde İstisnalar* Exceptions in Learning Russian as a Foreign Language

Leyla Çiğdem DALKILIÇ¹

Geliş Tarihi- Date of Submission:	09.03.2023
Kabul Tarihi- Date of Acceptance:	19.06.2023
Yayın Tarihi- Date of Publication:	28.06.2023
Değerlendirme- Peer-Review: Hakem / Çift Taraflı Körleme- Double anonymized - Two External	İki Dış
Atıf Bilgisi- Citation:	
Dalkılıç, Leyla Çiğdem. "Yabancı Dil Olarak Rusçanın Öğreniminde İstisnalar". <i>International Journal of Language and Translation Studies</i> , 3 (Haziran 2023), 01-21.	
Benzerlik Taraması Plagiarism Checks: Yapıldı - Yes – iThenticate	
Çıkar Çatışması- Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Finansman- Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Telif Hakkı & Lisans-Copyright & License: Yazarlar Dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Öz

Türkiye’de özellikle son yıllarda oldukça popüleritesi artan bir dil olan Rusça, dildeki sözcük sayısı açısından zengin, kelimelerin sahip olduğu sözlük anlamlarındaki çok çeşitlik bakımından ise çok yönlü bir dildir. Bu çok yönlülük dilin gramer, sentaks ve sözvarlığına belirgin olarak yansımaktadır. Bilhassa ise Rusçanın morfolojik yapısının kullanım açısından çok yönlülüğü ve çeşitliliği, dilin tüm kategorilerine etki eden ismin hal çekim durumlarında belirgin olarak hissedilmektedir. Bu çok yönlülüğün hissedildiği bir diğer durum ise dilin morfolojik yapısında görülen istisnai durumların çokluğudur. Anadili Rusça olan konuşucuların bile kullanırken şüpheye düştüğü, üniversiteye giriş sınavlarında sınav sorusu olarak kullanılan bu istisnai durumlar, Türkiye’de Rus dilini yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencileri için çok daha zorlu ve anlaşılabilir olabilmektedir. Bunun temel sebeplerinden en belirginini, istisnaların kural dışı kullanım olarak dilde yer etmelerinin yanı sıra, dil eğitiminde çokça üzerinde durulmamasıdır. Bu çalışmanın amacı istisnalar dili olarak anılan Rusçayı söz konusu perspektiften sunarak dili öğrenen ve öğretenler için bu konuya dikkat çekmektir. Böylece dildeki istisnai kullanımların gramer yapısının sınırları dâhilinde ele alınıp morfolojik açıdan zorlukların ortaya konması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus dili, yabancı dil eğitimi, istisna, morfoloji

Abstract

The Russian language, which popularity has grown in recent years, especially in Turkey, is rich in its vocabulary and is a universal language in terms of the variety of dictionary meanings of the words. This versatility is clearly reflected in grammar, syntax and vocabulary of the language. In particular, the versatility and diversity of the morphological structure of the Russian language is clearly seen in nouns declension, which affects all categories of the language. Another situation in which this versatility is seen is the frequent usage of exceptions in the morphological structure of the language. The cases of using exceptions in the language, which are asked at the entrance exams in the universities in Russia, the use of which even native Russian speakers doubt, can be much more difficult and incomprehensible for Turkish students studying Russian as a foreign language in Turkey. Questions, related to exceptions usage at the entrance exams in the universities in Russia, which are difficult even for the native speakers of Russian language, are much more difficult and obscure for the Turkish students, learning Russian as a foreign language in Turkey. The most obvious reason for this is the fact that exceptions, such as non-normative usage of the language, have a remarkable place in the language. In addition, this phenomenon is not given much attention in teaching Russian as a foreign language. The purpose of this study is to draw attention to the issue of exceptions in the language of those who study and teach language. Thus, this study aims to examine the usage of exceptions within a grammatical structure and identify the difficulties in terms of morphology.

Keywords: Russian language, foreign language study, exception, morphology

* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, lcdalkilic@ankara.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8801-6792>; Assoc. Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Slavic Languages and Literatures, Department of Russian Language and Literature, lcdalkylic@ankara.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8801-6792>;

Giriş

İletişim araçlarının en temeli kabul edilen, insanın kendisini ifade etmek için kullandığı dili, kurallı bir sistemler bütünü olarak düşündüğümüzde, bu iletişim eyleminin büyük çoğunluğunun dildeki söz konusu işaretler sayesinde gerçekleştirdiğini görürüz. Belirli bir anlamsal içerik taşıyıcı rolünü oynayan, iletilmek istenen bilgiyi aktarmaya yarayan dildeki işaretler, konuşucunun işaret ettiği, söylemek istediği nesnelere yerini tutarak iletişimi mümkün kılar. İletişimin mümkün kılınmasında işaretlerin belirli bir nesne veya varlığa işaret etmelerinin yanı sıra sahip oldukları belirli gramer yapıları ve özellikleri de büyük rol oynar. Ancak dil, yapısı gereği her zaman gelişen, aktif ve canlı bir varlık olduğundan, bu kurallı dil sistemi içerisinde işaretlerde de değişimler görülebilmektedir. Bazıları dilden tamamen kaybolurken bazıları değişerek günümüze gelir, bazıları da tamamen yenilenerek dilde yer alır. Kimi zaman kullanım alanı, kimi zaman ise anlam kayması şeklinde görülebilen bu değişimler yapısal olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Bir dilin sistemi içerisinde sözcüklerin, çeşitli gramer formlarının, normlardan farklı özelliklerle karşımıza çıkabilmesini dilin istisnalarını, istisnai kullanımlarını barındırabilme özelliğinde görebiliriz. Dildeki istisnalar veya istisnai kullanımlar ya geçmiş dil sistemlerinin kalıntıları, ya yeni yeni ortaya çıkan oluşumların sonucu ya da sayı olarak sınırlıymış gibi kabul edilen dil fenomenleri olarak görülür (Dmitrova, 1976: 121).

Dildeki istisnai durumlar farklı ders kitaplarında geniş ya da dar çerçevede yer etmesine karşın, Türkiye’de yabancı bir dil olarak Rusçanın öğretiminde ve öğreniminde fazla yer almamaktadır, bu nedenle belirli öğrenme koşullarının da dikkate alınarak uygulamada kullanılabilmesi açısından bu konu sistematik bir sunuma ihtiyaç duymaktadır. Söz diziminden fonetiğe dilin farklı alanlarında görülebilen istisnai durumların incelenmesi için bu çalışmada dilin morfolojik yapısı ve özellikleri üzerinde durulmaktadır. Bunun sebebi ise dil öğreniminde gramerin temel olmasıdır, çünkü kurallı bir dil kullanımı olmadan duygu ve düşüncelerin Rusçada aktarımı güç olmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmanın çerçevesi Rus dilinin morfolojik yapısında görülen istisnai durumlar ile sınırlandırılmıştır. Dilde birçok farklı istisnai kullanım bulunduğu ve çalışmanın sınırları çerçevesinde tüm örneklendirmelerin verilmesi mümkün olmadığından, temel ve bu açıdan örnek teşkil edecek olanlar sunulmuştur. Kelime bazında kimi örnekler tarafımızca sunulmuş olup, cümle ve söz öbeklerinin kullanıldığı örneklendirmeler için Rusçanın Ulusal Derlem sitesinden ve ders kitabı, alıştırma kitabı, roman, makale gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışmada dilin öğrenim aşamasında dilbilgisi açısından en çok istisnai durumların görüldüğü isimler, zarf-fiiller, arkaik yapıların uzantısı olan deyim ve kalıp ifadeler ve konuşma diline ait kimi yapılar ele alınmıştır.

1. İsimler

Rus gramerindeki istisnalar, en çok dilin adlandırıcı türleri arasında yer alan ve kendi içinde cinsiyet, sayı, varlıkların canlı-cansız, soyut-somut olmaları açısından çeşitli kategorilere ayrılan isimlerde görülmektedir. Bu kategoride görülen istisnai kullanımlar ise cinsiyet, tekil-çoğul durumu ve ismin hal kategorilerindeki çekim özelliklerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1.1 İsimlerde çoğulluk

Rus dilinde isimlerin sonuna gelerek çokluk anlamı katan ekler *-ы/-и* çoğul ekleridir. Ancak eril ve nötr cinsde belirli bir grup kelimenin çoğul eki olarak *-а/-я* eklerini almaları, bu grubun istisnalarını oluşturmaktadır. Eril cinsde bu istisnai durumlar sonu yumuşatma işareti ile biten kelimelerin haricinde, sıfır son ekte ve *-ѹ* ile biten kelimelerde görülmektedir. Farklı bir çoğul ekinin yanı sıra vurgu/telaffuz değişimi de zorlayıcı noktalardan biridir: *новар* – *новарá*; *край* – *края*, *муж* – *мужья́* vb. Nötr cinsde ait olup sonu *-о* ile biten bazı nötr cinsde ait kelimelerin çoğulu, tekil halinden farklı olabilmektedir: *небо-небеса*, *чудо-чудеса*.

İsimlerin çoğul çekimlerine yönelik istisnai durumlar sadece ismin yalın halini değil, çekimli durumları da kapsamaktadır. Buna ilişkin kimi örnekler ismin hal çekimi kısmında genel hatlarıyla aktarılmıştır.

1.2. İsimlerde cinsiyet

Rusçada dilbilgisel bir kategori olarak bulunan cinsiyet kategorisi isim hal çekimleri, sıfat, sayı, zamir, geçmiş zaman kategorisinin içinde bulunduğu dilin adlandırıcı türlerinin kullanımlarını etkilemektedir. Kelime türlerinin eril, dişi (dişil) ve (yansız) nötr olmak üzere üç cinsde ayrıldığı dilde, tür belirlemesi başta morfolojik göstergeler ve isim yapım ekleri sonucu türevsel araçlar ile biyolojik cinsiyete bağlı olarak kelimenin sözlük anlamına ve son olarak ise kelimenin söz dizimindeki yerine bağlı olarak ifade edilip belirlenir. Dilin birçok alanını etkilediği için bu kategorinin doğru kullanımı dilde sözcüklerin, ad çekimleri ile fiil çekimlerini doğrudan etkilemesinin yanında, kelimelerin doğru bir şekilde yan yana gelmeleri, söz dizimi paradigmasının doğru kurulabilmesi açısından da önemlidir. İsimlerin dilin diğer öğeleri ile doğru şekilde kullanımı eril, dişi ve nötr için verilen genel kurala bağlı olarak işlese de, dildeki istisnai durumlar Rusçanın cinsiyet kategorisinin öğrenenler ve hatta öğretmenler için belirli bir

şemaya oturtulması ve sunulması noktasında zorluk teşkil etmektedir. Örneğin, sahip olduğu temel morfolojik göstergelerin (- o, - e ve - ě) dışında nötr cinsin on adet kelimeyi karşılayan (*бремя, вымя, время, знамя, имя, пламя, племя, семья, стремя, темя*) ve -мя harfler ile sona eren sözcükleri de kapsaması bu kategorinin istisnalarına ait temel örneklerden biridir. -мя ile biten sözcüklerin cinslerinin belirlenmesine ilişkin sıkıntılar özellikle ad çekimleri sırasında görülmektedir. Yapısal özelliklerine bakarak öğrenci -мя ile biten nötr cinse ait sözcükleri dişi cinse aitmiş gibi kabul edebilmekte ve ad durum çekimlerini yanlış gerçekleştirmektedir (Dalkılıç, 2017: 284).

Cinsiyet kategorisinin özümsemesiyle ilgili bir başka sıkıntı da yabancı kökenli kelimelerde görülmektedir. Rus dilinde belirgin olarak yabancı kökenli olarak adlandırılan kelimelerin özellikleri; farklı son eklere sahip olmaları, bu bakımdan da kelimenin hangi cinsiyete ait olduğunun belli olmamasında yatmaktadır. Bunun dışında herhangi bir yapısal değişikliğe yani çekime uğramamaları da, dil kullanımı açısından zorlu bir başka noktayı teşkil etmektedir. Yabancı kökenli kelimelerin cinsiyetlerine ilişkin genel olarak nötr cinse ait oldukları şeklinde yanıltıcı bir görüş mevcuttur (Podosenova, 2019: 36). Ancak farklı göstergelere sahip bu sözcükler son eklerine bakılmaksızın çok farklı türlerde karşımıza çıkabilir: *кино* (sinema-nötr cins), *кофе* (kahve-eril ve nötr cins), *Уссури* (Ussuri nehri-dişi cins), *жалюзи* (perde-nötr cins), *меню* (menü- nötr cins), *Бакү* (Bakü şehri – eril cins). Bu sözcüklerin cinsiyet açısından türlerinin belirlenmesinde temel alınan yöntem, kelimenin karşılık geldiği kavramın (şehir, nehir, göl vb.) veya canlı varlığın (*леди* (leydi) – dişi), (*фрау* (hanımefendi) – dişi), (*месье* ya da *мсье* (mösyö) – eril) cinsinden yola çıkarak sözcüğün cinsini belirleme yöntemidir (Dalkılıç, 2017: 284-285). Buna karşılık, belirgin biyolojik bir ayrıma işaret eden göstergelerin bulunmadığı özellikle de hayvan isimlerinde, bir sözcüğün hem dişi hem de eril cinsi betimlerken kullanılabilmesi, yabancı bir dil olarak Rusçanın cinsiyet kategorisinin öğrenilmesinde güçlük yaratan bir başka etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. *Кенгуру* (kanguru), *шимпанзе* (şempanze), *динго*, (dingo), *пони* (poni) gibi sözcüklerde eril cins olarak belirtilen kelimelerin, bağlama göre hem dişi hem de eril için kullanılabilmesi gibi durumlar bunun en somut örneklerini yansıtır: *Кенгуру несла в сумке кенгурёнка. Шимпанзе, видимо самка, кормила детёныша бананом. Пони-мамастояла в стойле с маленьким жеребёнком.* Görüleceği üzere kelimenin cinsiyetini belirli kılmak için “dişi”, “anne” gibi kelimeler ile geçmiş zaman ifadelerinde dişi cins geçmiş zaman eklerine başvurulmaktadır. Yapısal olarak belirli bir morfolojik gösterge ortaya koymayan hem kadın hem de erkek için kullanılacak sözcüklere bir başka örnek *дегуру* (guru), *импресарио* (menejer), *буржуа* (burjuva) ve *атташе* (ateşe)

kelime grubundan sunulabilir. Yabancı kökenli olup da ad çekimine uğramayan bu ve benzeri sözcüklerin dildeki kullanımları çok daha zorlu süreçleri beraberinde getirmektedir (Dalkılıç, 2017: 285). V. Grebenşikov, yabancı kökenli kelimeleri sahip oldukları cinsiyet özelliklerine göre belirleyerek sınıflandırmaya çalıştığı Rus Dilinde Yabancı Sözcükler (*İnostrannie slova v russkom yazıke*) adlı çalışmasında, yabancı kökenli sözcükleri sistematik olarak sunmaya çalışmasına rağmen, konuşma dilinin, lehçelerin etkisi ile biçim ve anlam bakımından Rusça kelimelerle benzerlik ortaya koyan ses-anlam çağrışımları gibi çeşitli nedenlerden dolayı belirtilen normlardan sapan yabancı kelimelerin olduğunu ve bundan sonra da olacağını ifade etmektedir (1969: 47). Elbette açıklanan normlardan sapan yabancı kelimeler vardır ve dilin bu açıdan değişken olan yapısı zorlayıcı olan noktasını oluşturmaktadır. Yukarıda verilen söz konusu açıklama da bunu destekler niteliktedir.

Biyolojik cinsiyete ait *nana, дедушка, дядя, мальчишка, парнишка* gibi eril cinse ait sözcükler de morfolojik göstergelerinden ötürü çoğunlukla başlangıç seviyelerinde öğrencilerin zorlandıkları sözcük grupları arasında yer alır. Eril cinse ait bu gruptaki ve benzeri isimler dişî gibi çekimlenirken, isimleri niteleyen sıfatlar veya zamirler ise eril göstergelerle çekime uğrar: *я люблю своего дядю vb.*

Eğitim sürecinde göz ardı edilen bir dördüncü cinsiyet grubu vardır ki o da ortak cinstir. Ortak cinse ait kelimeler *-a* ve *-я* son ekiyle biten, hem eril hem de dişî cins için kullanılabilen sözcüklerdir. Bunlar insanı niteleyen *недотёпа, плакса, обжора, сирота, калека, умница, разиня, неряха, ябеда, тихоня, недотрога, сладкоежка, невежда, невежа, грязнуля, работяга, забияка* gibi kelime gruplarını yansıtan, bahse konu kişiye göre çekime uğrayan dişî cins görünümlü sözcüklerdir: *такой умница! – такая умница!, он страшный неряха – она страшная неряха, эта девочка – круглая сирота, этот парнишка – круглый сирота vb.* Bu grupta kimi meslek adları da yer almaktadır: *судья, коллега, глава vb.* Kelimeler dişî cins göstergesine sahip olsa da çekimleri bahse konu kişinin türüne ve ismi niteleyen sıfatın çekimine bağlı olarak belirginlik kazanmaktadır. Ancak bazı cümlelerde eril cinse ait bir isimden sonra aynı ifade içerisinde kişiyi niteleyen dişî göstergeli ortak cinse ait sözcüklerin bir arada kullanımında kural dışı kullanımlar gözlemlenmektedir. Y. Nan tarafından incelenen bu yapılar da benzeri sapmalar dikkat çekicidir:

И, глядя на его лицо, я понял вдруг, что *мой приятель самая настоящая деревенщина*, а я недалеко от него ушел и что Ора Шанталья глядит на нас обоих, как на пастушков [Марина Дяченко, Сергей Дяченко. Магам можно все (2001)].

Остается фармацевт Павлик, он живет как раз на Гагаринской, книжник, **домосед Павлик, пучеглазая мямля**[Венедикт Ерофеев. Проза из журнала «Вече» (1973)]

Bu gibi kullanımlarda, yukarıda ifade edilen niteleyicinin söz konusu kişinin cinsiyetinin temel olarak çekimlenmesi kuralının her zaman geçerli olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Nan, benzeri kullanımların bilhassa konuşma dilinde yaygın olduğunu ve dil konuşucuları tarafından normatif dışı bir kullanım olarak görülmediğini, buna karşılık eril cins ile birlikte kullanılan ortak cinsle ait kelimelerin çekimlerinde farklılıklar olduğunu aktarmaktadır (2022: 84).

Dilde çoğunluğu eril cins kabul edilen meslek adları eğer kadına yönelik ise çekimden etkilenen sadece fiilin kendisi olur, niteleyici ise eril cinsteki isimle uyum gösterir (Cuto, 2005:137). Geçmiş zamanda özel isim olmadan kullanılan meslek adları ifade edilen kişinin cinsine bağlı olarak belirli kılınır: *ректор университета выступил с речью – ректор университета выступила с речью*. Geçmiş zamanda ifade edilen bir cümlede eğer dişi cinsle ait bir isim veya soy isim eril cinsle ait olan meslek adıyla beraber kullanılıyorsa, geçmiş zamandaki fiil bahsi geçen kişiye göre çekimlenir: *Директор Смирнова получила премию, Экскурсовод Петрова провела студентов по залам музея*.

Dil yukarıda da bahsettiğimiz gibi sürekli değişen, gelişen, devingen bir yapıya sahip olduğu için genel kuraldan sapmalar yaşanabilir. Dilde cinsiyetler arasındaki eşitliği sağlamak için meslek adı eril cinsle ait olsa da bazı meslek adlarında belirleyici konumdaki sıfat dişi cinsle çekimlenebilmektedir. Gramer kuralları açısından *она – опытный врач* ifadesi doğru olsa da konuşma dilinde *она – опытная врач, эта женщина – народная судья, Ольга Щербакова – очень хорошая юрист* gibi kullanımlara rastlanabilmektedir. Ancak benzeri kullanımlar henüz resmi olarak Rus imla ve noktalama kurallarına girmemiştir, bu nedenle yine kendi içinde kural dışı kullanım olarak kabul edilebilir.

1.3. İsimlerde canlı-cansız varlıklar

Rusçada isimlerin canlı-cansız oluşları, hem ismin kendisini hem de o isme bağlı diğer kelimeleri etkilemesi açısından önemlidir. Varlıkların canlı-cansız ayrımı, adların ismin belirtme durumunda (винительный падеж) kullanılmasıyla ortaya çıkar. İsmi belirtme durumunda çekimlenen eril cinsle ait canlı varlıkların çekim ekleri ismin tamlama durumu çekimiyle *привёз ребёнка, принёс голубя*; yine ismin yalın durumunda kullanılan eril cinsle ait cansız varlıkların çekim ekleri, ismin belirtme durumuyla örtüşmektedir: *привёз стол, принёс карандаш*. Bu ayrım benzeri kullanımlar için mecburi olmakla birlikte, sözcükler arasındaki ayrım, ismin morfolojik yapısından çok anlamdan yola çıkılarak elde edilmektedir. Örnek olarak biçim

açısından aynı fakat anlam açısından farklı anlamlara sahip “орёл” kelimesine bakalım: *взглянуть на орла – взглянуть на Орёл*. Birinci kullanımda belirtilen kelime canlı bir varlığa ‘kartala’ işaret etmekte iken, ikinci kullanımda sözcük cansız bir varlığa, Rusya’da bir şehir adına işaret etmektedir.

Diğer bir durum ise canlı olarak düşünebileceğimiz varlıkların cansız, cansız olarak kabul edeceğimiz varlıkların ise canlı çekim ekine sahip isimler gibi çekimlenmeleridir. Bu durum özellikle de ismin belirtme durumunda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, dilde artık yaşamıyor olanları ifade etmek için kullanılan kelimelerden *мертвец* (ölü) ve *покойник* (merhum) canlı varlıklar gibi çekimlenirken (*увидеть покойника, мертвеца*), ceset anlamına gelen *труп* kelimesi dilde cansız olarak kabul edilir (*увидеть труп*). Stepanov’a göre, dilbilgisinde varlıkların canlı-cansız olmasına ilişkin durum, bizi çevreleyen dış dünyanın insandan yola çıkarak şekillenmesi ve bunun sonucunda insana özgü birtakım “aktif” eylemlerin insan ile özdeşleştirilmesinden kaynaklı olarak belirlenmektedir (1975: 130). Ölü ve merhum kelimeleri dilde bir zamanlar canlı olan bir varlığın karşılığı olarak yer aldığı için “canlı” olarak dile geçerken, ceset sözcüğü beden ve vücut sözcüklerine karşılık gelen *тело* kelimesi ile eşleştirilmektedir. Bu nedenle söz konusu kelimeler anlam açısından yaşamayan varlıklara işaret etseler de ölü, merhum sözcükleri canlı isimler grubunda yer alırken, ceset kelimesi cansız sözcükler grubundadır. Bunun yanı sıra bu istisnai kullanım, halkın inançları ve kültürünün dile yansımaları bakımından belirgin bir örnek teşkil eder. Bu bakımdan söz konusu kullanım, Hristiyanlık öncesi birçok halk bayramına yansımış olan ve Rus folklorunda da ölümlerin yeryüzüne inerek canlı gibi dolaştıkları inancının dildeki bir yansıması olarak da sayılabilir.

Cansız olmasına rağmen, canlı gibi çekimlenen kelimelere bir başka örnek de *снеговик* (kardan adam), *кукла* (oyuncak bebek) ve *робот* (robot) sözcükleridir. Stepanov’un yukarıdaki açıklamasından yola çıkarak cansız varlıklar olmalarına rağmen, dış görünüş olarak insan ile benzer özellik sergilediklerinden, bu sözcüklerin canlı gibi kabul edildikleri bu bakımdan da canlı gibi çekimlendikleri görülür:

Как некоторые любят и **собирают кукол**, так Маруся собирала диваны [Александр Дорофеев. Эле-Фантик // «Мурзилка», 2003]; Девочки **сделали снеговика**, а мальчики соорудили точную его копию, но в два раза большей высоты [Владимир Лукашик, Елена Иванова. Сборник задач по физике. 7-9 кл. (2003)]

Cansız nesnelere olmalarına rağmen, kâğıt oyunlarında kullanılan *туз* (as), *король* (papaz), *валет* (vale) iskambil kâğıtları da tekilde canlı gibi çekimlenir: *дать туза, короля, валета*;

Игра простая: из трех карт надо **угадать туза**[Г. В. Андреевский. Повседневная жизнь Москвы в сталинскую эпоху. 1920-1930-е годы (2008)].

Yine bu bölüm için ilgi çekici olan bir başka örnek de *микробы-микробов, бактерии-бактерий, вирусы-вирусов*² gibi canlı bazı mikroorganizmaların çekimlerinde de görülmektedir. Sözcükler canlı veya cansız çekime uğrayabilmeleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Krş.:

Спит только с открытым окном, считая, что мороз **убивает все бактерии** и сохраняет свежий цвет лица. [Маша Трауб. Замочная скважина (2012)];

Он поставил лампу между нами на стол и включил шнур в розетку. — **Убьет всех бактерий**. Только не забудь мне напомнить — надо выключить ее через десять минут. [Андрей Геласимов. Рахиль (2004) // «Октябрь», 2003].

Bu ve benzeri örnekler dildeki fazlalık olgusuna birer örnektir. Söz diziminden, fonetiğine dilin farklı alanlarında görülebilen fazlalık olgusu Rus morfolojisi içerisinde, isimlerden sonra en çok zaman anlamlarını aktaran zaman yapıları ve zarf-fiiller ile imkân/imkânsızlıklarıyla görülebilmektedir (Dalkılıç, 2011:103).

Dildeki bazı kelimeler ise, canlı olmalarına rağmen, diğer yardımcı sözcüklerle belirli kalıp ifadeler ve söz öbekleri oluşturarak yalınmış gibi kullanılırlar: *выйти в люди, наняться в няньки, годиться в матери, произвести в офицеры, принять в члены научного общества, избрать в депутаты, в президенты* vb. Kullanım alanı olarak çoğunlukla konuşma diline ait bu ifadelerin hem kalıp yapılar olarak değişmezlik özelliğini hem de konuşma dilinin sadeleşme özelliğini yansıttıkları görülmektedir.

1.4. İsim hal çekimleri

Üç temel farklı türe ait kelimelerin çekimlerinde sadece kelimenin gövdesine ismin hal durumuna uygun çekim ekinin getirilmesinin yanında, sözcüğün gövdesinde yapı, harfler arası ses ve vurgu değişiklikleri meydana gelebilmektedir. Böylece başlı başına zorlu bir süreç olan ismin hal çekimlerinde sözcükte meydana gelen değişiklikler, farklı son eklerin yanı sıra kelimenin kökünde meydana gelerek sözcük değişimlerini etkilemektedir. Kural dışı istisnai çekimlerin varlığı ise bu süreci daha da zorlu kılmaktadır. Bu gruptaki en büyük istisnalar ismin belirtme hali olan винительный падеж (винительный падеж – в.п.) ve Türkçede ismin tamlama hali

² Bu sözcükler arasında “virüs” ve “bakteri” kelimeleri cansız olarak ifade edilirken “mikrop” canlı grubunda yer almaktadır. Bkz. *Вирус, бактерия, микроб*. (2023). Slovari i entsiklopedii na akademike online sözlük içinden, <http://dic.academic.ru>

olarak verilen *roditelnyy padej* (родительный падеж – р.п.) ile alternatif çekim özellikleri sunan araç hali olan *tvoritelnnyy padej* (творительный падеж – т.п.) hal durumlarında görülmektedir.

İsmin belirtme ve tamlama hali bazı durumlarda iç içe geçebileceği için burada her iki hal durumu birlikte ele alınmaktadır. İsmin hal durumunun kullanım kurallarına göre, geçişli fiillerden sonra gelen isim, ad belirtme durumunda çekimlenir. Buna karşılık olumsuzluk ekinin, çoğul şahıs zamirinin kullanıldığı durumlar ile kimi kalıp yapılarda iki hal çekiminin iç içe geçtiği görülür.

Olumsuzluk ekinin geçişli fiillerle birlikte kullanılması durumunda ismin belirtme ve tamlama halinin anlamsal eş değere sahip oldukları görülür: я не получил *письма/письмо*; мы не читали *сегодняшнюю газету/сегодняшней газеты*. İ.O. Glazunova, benzeri ifadelerde çoğul şahıs zamirinin kullanılması durumunda çoğunlukla tamlama halinin tercih edildiğini aktarır (2012: 40). D.E. Rozental ise şahıs zamirinin özelliğine değinmeden olumsuzluk eki ile oluşturulan cümlelerde ismin belirtme veya tamlama hallerinin kullanımının dilin stilistik özellikleri ile ilintili olduğunu, tamlama hali ile olan yapıların kitap dilinde daha yaygın; belirtme hali ile olanların ise konuşma diline özgü olduğuna işaret eder (2014: 300).

Kullanım ayırımının yapılmasının zor olduğu durumlarda, dildeki sözcüklerin kullanım sıklığına ve özelliklerine bakılır. Buna göre, kısmi olumsuzluklarda (он не читает, а просматривает *газеты*), birleşik öğeli yüklem yapılarında (я не смог купить *тетрадь*) ve belirli kalıp ifadelerde (*не морочь мне голову*) ismin belirtme halinin kullanımı zorunlu iken; olumsuzluk eki ile kullanılan ancak ifadede belirli bir nesnenin bulunduğu cümlelerde (я не купил *книгу* (о которой, ты мне говорил) belirtme hali daha sık tercih edilir (Glazunova, 2012: 41). İsmin tamlama hali ise yine belirli kalıp ifadelerde (*не сводить глаз, не сказать худого слова, не обращать внимания, не придавать значения, не иметь возможности* vb.); ve *никакой, ничей* olumsuzluk zamirleri ile *ни* olumsuzluk ekinin cansız varlıklarla kullanımı zorunlu iken (*не получил никакого подарка, не послал ниписьманиоткрытки*); soyut kavramlarla kullanımı (*не причинить боли, не вынести трудностей*) ve duyu ile algı anlamlı fiillerle (*не помнить адреса, не замечать успеха*) daha sık tercih edildiği görülmektedir (Glazunova, 2012: 41; Rozental, 2014: 297-299). Ancak açık olarak verilen kurallara rağmen, kullanım her zaman ön plandadır. Başka bir deyişle, bireyin dili ne şekilde kullandığı, nasıl konuşmayı tercih ettiği ile ilgili olarak alternatif kullanımlar görülebilmektedir:

Мелкий чиновник, он так и *не сделал карьеры*, будучи честен и неудачлив, если только это не одно и то же. [Майя Кучерская. Тетя Мотя // «Знамя», 2012]

Да и у самого заочника Малютина вряд ли есть по этому поводу возражения, ведь он *не сделал карьеру* в милиции, поработал немного в Заволжском РОВД и ушел [Анатолий Грешневиков Другая правда. Другая жизнь. 30 лет в парламенте (2022)]

Buradaki örneklerde de görüleceği üzere; soyut bir kavram olan kariyer kelimesi olumsuz cümle yapısında iki farklı ismin hal son çekim eki seçilerek yapılmıştır. Alternatif çekimli benzeri kullanımlarda bireyin dili kullanım tercihi ön plana çıkmaktadır.

Benzeri bir iç içe geçme durumu, bir bütün olarak ele alınan, ayrı ürünlere ayrılmayan maddelerden oluşan (*вода, молоко, серебро, золото, масло* vb.) veya tek tek sayılması mümkün olmayan, küçük ve dağılıabilir parçalardan oluşan (*сахар, мука, рис, рожь* vb.) madde adlarının kullanımlarında da görülebilmektedir. Madde adlarının hem ismin belirtme hem de tamlama haliyle kullanımları, belirlilik-belirsizlik prensibine göre gerçekleşmektedir. Bitmişlik görünüşlü fiillerle birlikte kullanılan madde adları eğer belirli bir miktar, durum, nesne vb. işaret ediyorsa madde adı ismin belirtme halinde; eğer madde adı belirtilen miktar, durum veya nesnenin bir parçasına ya da belirsiz bir şeye işaret ediyorsa tamlama halinde kullanılır. Krş.: Возьми *молоко* – Возьми (немного) *молока*; положи в вазу (эти) *конфеты* – положи в вазу (каких-нибудь) *конфет*.

Rus dilinde söz konusu belirlilik-belirsizlik, miktarın tümü veya parçası anlamları Türk öğrenciler için karmaşık konuların başında gelmektedir. Örneğin, *-на* ön ekli bitmişlik durumu fiil grupları (св) ile kullanılan bazı kelimeler, fiilden sonra ismin tamlama hali çoğul çekiminde kullanılır. Bu durumda çekime uğrayan sözcük, eylemle birlikte belirli ölçüde ama çokça yerine getirilmiş olma anlamını verir: рубить *дрова* (в.п.)-нарубить *дров* (р.п.); печь *пироги* (в.п.)-напечь *пирогов* (р.п.); рвать *цветы* (в.п.)-нарвать *цветов* (р.п.); набирать *грибы* (в.п.)-набрать *грибов* (р.п.).

Başka bir örnek de rica, istek, beklenti gibi anlamlar belirten fiillerin (*хотеть, требовать, ждать, просить*) kullanımında görülür. Bu eylemlerden sonra gelecek olan sözcük belirlilik-belirsizlik prensibine göre, hem ismin belirtme durumu hem de tamlama durumunda kullanılabilir. Buna göre belirli bir varlıktan bahsediliyorsa ждать *автобус*, belirgin olmayan genel, herhangi bir otobüsten bahsediliyorsa ждать *автобуса* yapıları kullanılır. Benzer kullanımlarda belirli-belirsizlik prensibinin yanı sıra, belirlilik-soyutluk ilkesi de gözetilmelidir. Krş.: Я ищу *книгу*-Я ищу *поддержки*; Полицейский требует *паспорт*-Рабочие требовали *повышения* зарплаты; Она ждёт *подругу*-Он ждёт *ответа* на свой вопрос; Она попросила у меня *тетрадь*-Он попросил *совета*. Son olarak benzer kullanımlarda belirlilik-miktar

prensibi de yer eder: Он попросил *тетрадь*-Он попросил *бумаги*;Он попросил *деньги*-Он попросил *денег*; Она потребовала *воду*-Она потребовала *воды*. Örneklerden de görüleceği üzere ismin belirtme ve tamlama hallerinin kullanılabilirdiği durumlarda eylemlerden sonra belirlilik-belirsizlik-soyutluk ve miktar, kısım, parça anlamlarına dikkat etmek gerekir ancak Türk öğrencileri için dilde bu ince ayrımlar çok anlaşılammakta, teoride zaman zaman anlaşılma da uygulamada eksik kalmaktadır.

İsmin tamlama halinde bazı kelimelerde tıpkı nötr cinste sonu *-мя* ile biten sözcüklerde olduğu gibi istisnalar görülmektedir. ‘Yol’ anlamına gelen *путь* kelimesi eril cinsde ait olmasına rağmen ismin araç durumu hariç (*путём*), ismin diğer hallerinde dişi cins gibi çekimlenir. İsmin tamlama durumunda eril cinsde ait kelimelerin çoğul çekimlerinde istisnai durumu oluşturan diğer kelimeler şu şekilde verilebilir: *человек, солдат, грузин, осетин, турок, татар, болгар, раз, сапог, чулок* vb. Buradaki sözcük dizisiyle yan yana gelen kelimeler tamlama oluşturarak sanki yalın haldeymiş gibi kullanılırlar: *победа турок, народная культура татар, традиции болгар, пара сапог, восемь человек*.

İsmin tamlama hali çoğul çekimi istisnalarla doludur ve bu nedenle çekim farklılıkları bakımından en zor olanıdır. Dişi cins çoğul çekimde görülen son harf düşmesinin nötr cins çoğul çekiminde görülmesi (*училище – училищ; пастбище – пастбищ, кладбище – кладбищ, полотенце – полотенец; : ребро – рёбер; ведро - вёдер; весло – вёсел; пятно – пятен; число – чисел; стекло стёкол* vb.); tekil ve çoğul yalın kelimelerin ismin tamlama hali çoğulda farklı çekimlere sahip olması: *облако (ед.ч.³) – облака (мн.ч.⁴) – облаков (р.п. мн.ч.); небо (ед.ч.) – небеса (мн.ч.) – небес (р.п. мн.ч.); перо (ед.ч.) – перья (мн.ч.) – перьев (р.п. мн.ч.); крыло (ед.ч.) – крылья (мн.ч.) – крыльев (р.п. мн.ч.), дерево (ед.ч.) – деревья (мн.ч.) – деревьев (р.п. мн.ч.)* ismin tamlama hali çoğul çekimine ilişkin belirli bir şemayı çizmekte sıkıntılar yaratmaktadır. Dişi cinsde ait kimi kelimelerde görülen farklı çekim ekleri ile kelimenin çoğul çekim süreci sonrası gövde yapısında değişimler meydana gelmesi, durumu daha da zorlaştırmaktadır: *мать - матерей, дочь – дочерей, тётя – тётей, няня – нянь, барышня – барышень, бабуля – бабуль, богиня – богинь, фея – фей, стая – стай* vb.

Tamlama durumunun kullanım zorluklarından bir diğeri de tekil son ek çekimlerinde *-y/-ю* son ek alternatiflerine sahip olmasıdır. Madde, topluluk, somut ve soyut adlar ve edat kullanımları ile görülebilen bu ekler söz konusu adı miktarı açısından “belirli bir miktar veya bir parça, biraz” (*много меду; стакан чаю/чая; налить сока* vb.) anlamlarını belirgin kılmak üzere yer ederler.

³ Tekil

⁴ Çoğul

Bununla birlikte kimi kalıp ifadelerde edat kullanımları ile birlikte görülürler: *ни слуху ни духу; умирать со смеху, с голоду* vb. Benzer istisnai kullanımlar ismin bulunma halinde de mevcuttur (*в лесу, на носу, во рту*) (Gvozdev, 1973: 176-178). Rus dilinin kullanım özellikleri üzerine çalışmaları bulunan İ.B. Golub'a göre, ismin tamlama halindeki çeşitli son ekler eski dil kullanımının bir parçasını yansıtmaktadır: “Dilin kullanım özelliği ele alındığında ismin tamlama halinde sonu -y/ю ekine sahip sözcükler konuşma diline has olmakla birlikte yazı dilinde sadece deyimler, kalıp ifadeler ve küçültme eki ile oluşturulmuş kelimelerde görülür” (2017: 234).

İsmin halleri içerisinde istisnai çekimlerin bulunduğu bir diğer ad durumu ise ismin araç halidir. Sonu yumuşatma işareti ile biten kelimeler farklı çekim özellikleri yansıtabilir (*вещь-вещами, площадь-плошадями*). Buna karşılık bu gruptaki kimi kelimelerin ise varyasyonları bulunabilir: *лошадь – лошадьми – лошадыми; дверь – дверьми ya da дверями* şeklinde alternatif son ekler görülebilir. *Люди* kelimesinin ise bazen nadir de olsa *людями* şeklindeki çekimli haline dilde rastlanabilmektedir. Bu tip bir çekimin kullanımı bazı ağızlarda tercih edilebilir: *С людьми ж надо обращаться, я бы сказал, гуманно.* [Владимир Войнович. Монументальная пропаганда // «Знамя», 2000].

İsimlerin hal durumları dışında Rus dil sistemi içerisinde öğrenilmesi en zor konulardan birisi de tek başına belirgin bir anlamı yansıtamayan, cümle içerisinde önüne geldiği kelimeyi anlamlı kılmaya ve diğer sözcükler arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan ve işlevi bu kullanımlarla ortaya çıkan dildeki *в* ve *на* edatları ile ilgilidir. Söz konusu edatların kullanımında nesnenin kapladığı iç-dış-üst gibi alanların belirtilmesine yönelik kullanımlardan ziyade, mekân-alan aktarımlarında sıkıntılar söz konusudur. Bu sıkıntılardan başlıcası, kimi sözcüklerin alternatif olarak iki edatla da kullanılabilmesidir: *в фирме-на фирме, в кухне-на кухне, в работе-на работе* vb. U.İ. Yuldasheva'ya göre, söz konusu yapılar dildeki rekabet durumunu ortaya koymakla birlikte, mekân-alan belirten sözcükler söz konusu olduğunda açık bir alandan veya bir “açıklık” durumundan bahsediliyorsa *на*, eğer açık alan belirli bir sıfat ile ismin önünde yer alarak belirgin kılınyorsa *в* tercih edilmektedir (2017: 119). Ancak değişen dünya ile dilin kendisi de değişmekte, yaşanan siyasi olaylar, dil konuşucularının söylemde daha rahat telaffuzları tercih etmeleri gibi birçok çeşitli sebep nedeniyle kurallı kullanımların dışına çıkıldığı ya da var olan kurala yeni alternatif kullanımlar türetildiği gözlemlenmektedir. Krş.: *в Украину – на Украину; из Москвы – с Москвы* gibi.

İsmin hal durumları ve ismin diğer kategorilerinde görülen bu kural dışı istisnalara neden olarak insanın dili uzamsal algıyla algılaması gösterilmektedir. Sözel olarak ifade edilen nesnelere bireylerce çeşitli biçimlerde zihinde canlandırılması, oluşturulması ve yorumlanması sonucunda

oluşan uzamsal algıyla, insanın soyut olan dilbilgisel olguları söz dizime alternatif olacak şekilde şekillendirdiği düşünülmektedir (Tolstaya, 2016: 33). Bu yaklaşım elbette dilde oluşan istisnalara ek olarak ortaya çıkan alternatif yapıların nedeni olarak sayılabileceği gibi, çok çeşitli telaffuzlar sonucu sözlü dilden yazılı dile aktarımlar, işaretlerin yorumlanması, kullanımı gibi dil oluşumunda rol oynayan çeşitli sosyal faktörlerin etkilerinin de olabileceği göz ardı edilmemelidir. Dildeki istisnaların bu bakımdan çok farklı sebepleri olabileceği gibi, zaman içerisinde oluşmuş dildeki tüm değişiklikleri koruyup yansıtarak bir genetik kod özelliği barındırdıkları söylenebilir.

2. Zarf-Filler

Zarf-fiillere ilişkin dildeki genel kurala göre bitmemişlik görünüşlü fiillerin zarf-fiil yapısı, temel olarak *-a* ve *-я* olmak üzere iki son ek ile gerçekleştirilirken, bitmişlik görünüşlü zarf-fiillerin oluşumunda ise *-в* ve *-(в)ши* olmak üzere iki temel ek bulunmaktadır. Buna karşılık, bitmemişlik görünüşe ait fiillerden bazıları, bitmişlik görünüşe ait zarf-fiil ekinden oluşturabilirken, tam tersi olarak bitmişlik görünüşlü fiillere atfedilen eklerle de bitmemişlik görünüşlü zarf-fiil yapıları oluşturulabilir. Bu gruba örnek olarak *быв/ши, евши, ехав/ши, имев/ши, читав* gibi sözcükler sunulabilir. Dönem olarak daha çok XIX. yy'a özgü olan bu formlar, dilin arkaik yapıları olarak günümüze kadar gelmişlerdir: Во злате ищем мы спокойства; *Имеv* его, страдаем ввек; Коль чудного на свете свойства, Коль странных мыслей человек [М. Л. Гаспаров. Записи и выписки (2001)]. Dilde standart yapının dışındaki zarf-fiilleri inceleyen Dobroduşina'ya göre, *ждаv, знаv, писав, слыхав, веслышав* formları geçmişte kalmış yapılardan olup daha çok olumsuz cümle yapılarında görülmekle birlikte, kitap dilinde kullanılan ve arkaik yapı örneklerini temsil eden diğer zarf-fiillere göre daha nadir kullanılırlar (2009: 18). *Читав, имев, быв* zarf-fiil yapıları ile kalıplaşmış olan *не евши, не пивши, не емши, не жрамши* gibi yapılar ise daha sık görülmektedir. Bunun nedeni olarak, ilk gruptaki sözcük dizisine dilde bir alternatif bulunamaması, örneğin, *не читав* ifadesindeki "eylemin hiçbir şekilde yerine getirilmediği hiçlik/yokluk; gerçeklik" anlamlarını *не прочитав* ile vermenin mümkün olmadığı durumlardaki gibi, bitmişlik görünüşlü fiillerin anlam açısından söylemek istenenin karşılamaması ve birlikte kullanılan söz öbeklerinin kalıplaşmış olması gösterilmektedir (Dobroduşina, 2009: 18-19).

Buna benzer ters yönde bir istisna da *-в, -вши, -ши* ekleri ile yapılan bitmişlik görünüşlü fiillerle oluşturulan zarf-fiil yapılarının, bitmemişlik fiillere özgü olan *-a* ya da *-я* ekleriyle de kullanılabilmesidir: увидел → увиде-в – увидят → увид-я; услышал → услыша-в → услышат → услыш-а; принёс → принёс-ши → принесут → принес-я; расстроился →

расстрои-вишисъ → расстроятся → расстро-ясъ; пришёл → пришедши → придя; приведши → приведя vb. Çift yapıya sahip olabilen bu gibi zarf-fiillerde kullanımda genelde sonunda –а ya da –я eklerine sahip zarf-fiiller tercih edilir. XX. yüzyılın başlarında zarf-fiil kullanımlarının % 20’si -ши (*пришедши, привезши, принесши*) eki ile gerçekleştirilirken, XXI. yüzyılın başlarında -а(я) ekleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalara göre, –ши eki ile oluşturulan zarf-fiil formları, alternatif eklere oranla dilde sadece % 0,5’lik bir yere sahiptir (Dobroduşina, 2009: 25). Bu nedenle *увидя, возвратясь, положя* gibi yapılar kullanım açısından daha sık ve yaygın olarak duyulmakta ve görülmektedir. Buna karşılık *возвратясь-возвратившись, наклонясь-наклонив* gibi iki alternatif yapılar da, bu formların kullanımlarının dilde çok sabit olmadıklarını göstermekle birlikte, yapısal bir eş anlamlılığa sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

3. Arkaik Yapılar

Esasında normlardan uzak her bir yapı başlı başına dilin eski kullanımının bir uzantısı olarak yer eder. Günümüzde dilde yer alan arkaik sözcükler, dilin eski dönemlerden kalma yapısal uzantılarını ortaya koymasının yanında stilistik olarak yani kullanım özelliği açısından daha çok konuşma diline aittir. Bir önceki bölümde ele alınan *быв(ши), имев* gibi yapılar tam olarak da bu özelliği yansıtırlar.

Edebi normların dışındaki yapılar çoğunlukla çeşitli diyalektlere özgü olup halk şiirinin örneklerini yansıtmaları ve konuşma dilinin bir unsuru gibi sunulmalarına rağmen, kalıplaşmış ifadeler bu yaklaşıma başka bir açıdan bakmayı gerektirmektedir. Arkaik kelimeler, günümüzde kullanımdan düşmüş olmasına karşılık eski biçim ile kullanılan kelime öbeklerinde sıklıkla yer etmektedir ve kalıplaşmış olduklarından ister sözlü ve isterse yazılı dilde geçmişten geldiği şekliyle kullanımda yer ederler. Halk edebiyatının ürünleri olarak bakacağımız atasözleri ve deyimler, bu arkaik yapıların hâlâ nasıl canlı olduğunun en belirgin kanıtıdır. Dilde standartlaşmanın belirli süreç gerektirmesi ve hâlihazırda ifadelerine alternatifler bulunamaması veya buna ihtiyaç duyulmamasıyla birlikte farklı biçimlerdeki sözcükler dilde yer etmeye devam etmektedir: *ни с того, ни с сего, из уст в уста, око в око* gibi deyimler ile yine kalıp ifade olduklarından resmi iş dilindeki *сей (по сей день), таковой* gibi kelimeler artık dildeki resmi-iş stilinin bir özelliği olarak yer etmiştir.

4. Diğer durumlar

По чём tam olarak dilin hangi kategorisine ait olduğu anlaşılabilen ancak işlevsel özelliği açısından soru cümlelerinde yer alan, ismin bulunma halinin edatı *по* ile zamir grubundaki *что*

sözcüğünün bulunma halindeki çekimli yapı sonucu elde edilen bir kelime grubudur. Bu söz öbeğinin anlaşılmasız olmasının sebebi, ismin hem yönelme, hem belirtme hem de bulunma durumlarında bulunan bir edatla oluşarak bulunma hali soru yapısında çekimlenmesi hem de okunuşu aynı ancak yazılış ve anlamları farklı olarak eş sesliler grubunda yer alan bir zarf kabul edilen *почём* sözcüğü ile benzerlik göstermesidir. Zarf olarak kullanılan ve “ne kadar” anlamına sahip *почём* her zaman bitişik yazılır ve *сколько стоит, по какой цене* gibi ifadelerle anlamsal benzerlik sergiler: *Почём ты брала помидоры? Аyrı yazılan по чём* ise yukarıda ifade edilen üç ismin hal durumundaki edat anlamlarını yansıtmaktan çok uzaktır. İsmi yönelme halinde ilgi, ilinti, bağ anlamlarına sahip *по* edatıyla anlamsal olarak daha yakınmış gibi gözükse de sadece konuşucunun üzerine sorduğu ya da koştığı bir nesneyi ifade etmekten ziyade sadece söz konusu nesneye işaret eder (Rubinçik, 2023), bu bakımdan işaret zamirinin bir nevi işlevini sergiler. Bu nedenle de elektronik orfografik sözlüğünde zamir olarak geçer (orfografiçeskiy slovar).

L.İ. Rubinçik tarafından hazırlanan *ruskiyyazık.ru* adlı sitede sunulan örneklerden bu ifadenin (*По чём ползет тот муравей?; По чём следует ориентироваться в незнакомой местности?; А ты знаешь, по чём можно определить север в густом лесу?;*) eylemin nasıl yapıldığı veya olması gerektiği anlamlarını yansıttığı algılanabilir, bu durumda ayrı yazılan ifade “nasıl” (как) soru zamiriyle *veya каким способом/ образом, по какому принципу* gibi ifadelerle anlamsal bir yakınlaşma sergilemektedir. *По чем ты тоскуешь?* ifadesi ise *по чему ты скучаешь?* ifadesiyle daha yakın anlamsal bir benzerlik göstermektedir. Ancak son örnekte “özlemek” anlamındaki aktarımı, çağdaş Rusçanın bilhassa konuşma dilinde yok denecek kadar nadir bir kullanıma sahiptir.

Söz konusu ifadenin dildeki kullanımını daha iyi anlayabilmek açısından Rus Ulusal Derleminde yer alan 131 499 metin, 374 242 293 kelime içinden bu yapıların yer aldığı 148 metin ve bu metinler içinde kullanılan 167 örnek ifade tespit edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, forum sohbetleri ve Rus edebiyatının çeşitli klasiklerinden derlenen örnekler incelendiğinde, bu formun ayrı yazılmış halinin daha çok XVIII. ve XIX. yüzyıla özgü olduğu görülmektedir. Bunun dışında günümüz kullanımlarında “ne kadar” anlamında daha yaygın olarak ele alındığı ancak ifadenin birleşik yazılmak yerine ayrı yazılarak hatalı kullanıldığı gözlenmiştir. Benzer bir kullanıma geçmiş dönemlere ait ifadelerin incelenmesinde de rastlanmıştır. Yapılan incelemede söz konusu ifadenin olumlu ve olumsuz cümle yapıları olmak üzere büyük çoğunluğunun *по чем попало* ve *по чём ни попала* şeklinde kalıp ifade olarak kullanıldığı saptanmıştır. Bu ifadenin kullanım sıklığı aşağıdaki tabloya şu şekilde yansıtılabilir:

По чѐм Kullanım sayısı	1733-1850	1910-1959	1960-1974	1975-1989	1990-2012
+ cümlelerde	48	34	4	4	7
- cümlelerde	38	12	2	4	1
<i>Ne kadar</i> anlamında ? cümlelerinde	5	2	-	-	6

Tablo 1

Yapısal olarak farklı bir kullanıma Norveççeden Rusçaya çevrilen 2019 basımı “Bıçak” (Noj) adlı polisiye romanda da rastlanmıştır:

... он посмотрел на человека, сидевшего *по другую сторону* стола (Nesbo, 2019: 96).

Возможно *по ту сторону* двери его ожидает нечто не слишком приятное (Nesbo, 2019: 381).

Rusçada *oturmak* anlamındaki *сидеть* fiili kendisinden sonra *nerede?* (*где?*) sorusuna cevap verecek ismin hal durumlarını gerektirir: *сидеть в парке, сидеть на диване, сидеть за столом* gibi kullanımları mevcuttur, ancak burada verilen *сидеть* fiili + *по* edatı+ ismin belirtme hali çekimi oldukça sıra dışı bir kullanımı gözler önüne sermektedir. İnternet taraması sonucu benzer bir kullanıma sadece Kuzey Osetya gazetesinin 19.02.2020 tarihli haber başlığında (*не сидеть по ту сторону баррикады*) rastlanmıştır (Gatsoeva, 2020). Söz konusu kullanım, dili yabancı bir dil olarak öğrenenler için biçim açısından oldukça sıra dışıdır. Bu sıra dışı durum kendisinden sonra yanlış bir ismin hal yapısının kullanılmış olmasından ziyade, incelenen ifadenin bir zarf olmasından kaynaklanmaktadır. Dilde *на другой стороне* ifadesiyle anlamsal benzerlik sergileyen bu sözcüğün yapısal özellikleri yabancı dil öğrencileri için yanıltıcıdır. Nadir bir kullanıma sahip bu ifadenin, Rus Ulusal Derleminde yapılan aramalar sonucunda da, sitede yer alan 131 499 metin ve 374 243 293 kelime arasından 1035 metinde geçerek 1455 kere kullanıldığı saptanmıştır. 2019-1990 yılları arasında çeşitli eserlerde ise kullanım sayısı 452 olarak kaydedilmiştir.

Sonuç

Rusçanın kurallı kullanımının dışında yer alan istisnai durumların, dil öğrenimini zorlaştırmasının birkaç nedeni vardır. Bunlar varyatif yapıların çokluğu, morfolojik göstergelerdeki işlev genişlemesi, başka bir deyişle belirli bir gramer kategorisine ait bir göstergenin başka gramer kategorisine ait yapılarda da görülmesi, biçimsel “sesteşlik”, arkaik yapıların ve geçmiş dönemlere ait gramer kurallarının günümüz Rusçasında hala yer etmesidir. Bu durum bir dilin sahip olduğu edebi normların dışında kendine has, bir iç dinamiğe sahip

olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan bu farklı kullanım kurallarının süreklilik veya geçiciliğini belirleyen ise dildeki öğelerin hâlâ kullanılması ya da dil konuşucuları tarafından tercih edilmesidir. Geçen zamanla birlikte dil kurallara oturtulmaya çalışılsa da bu kurallarda yaşanan sapmalar, belki de bir sapmadan ziyade dilin başka bir normu olan ve kendine has stilistik özelliklere sahip konuşma dilinin özelliğine işaret edebilir. Bu açıdan dil ile konuşma yani sistem ile kullanım arasındaki fark ortaya çıkmaktadır.

Dil kategorilerinden isimlerin çoğul çekimleri, kelimelerin cinsiyetlerine bağlı olarak kullanım özellikleri, ismin hal durumlarında üç türde de farklı çekim eklerinin görülmesi ve edat kullanımlarında çeşitlilikler, Rusçada isimlerin dil kategorisi olarak zor bir konu çerçevesine sahip olduğunu göstermektedir. Zarf-fiillerde görülen edebi norm dilinin dışındaki kullanımlar da bize dilin eskiye dair izleri hala yaşatmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Dilde kural çerçevesindeki bu sapmalar ile kullanım özellikleri ve gramer çekim eklerinin sahip oldukları alternatif yapılar, dilin belirli düzen içerisinde öğrenimini güçleştiren temel noktaları oluşturmaktadır. Bu noktaların Rus dili eğitiminin belirli aşamasında öğrencilere aktarımı, dilin genel olarak özelliğini anlamak, zihinde dili anlamlandırabilmek adına önemli olduğundan, dilin yapısının bu noktalardan da ele alınması önerilmektedir.

Kaynakça

- Cuto, E. (2005). Rod imyon suşestvitelnih v nazvaniyah professiy. *Croatica et Slavica Iadernita*, Zadar, 135-151.
- Dalkılıç, L.Ç. (2011). Virajenie znaçeniya vozmojnosti/nevozmojnosti v sovremennom russkom yazıke. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, 9 (3): 101-103.
- Dalkılıç, L.Ç. (2017). Rusçanın Yabancı Dil Olarak Edinimindeki Zorluklar: Dilbilgisel Cinsiyet Kategorisi. *SEFAD*, (38): 279-298.
- Dobroduşina, E.R. (2009). Videv i uvidya: jizn i smert nestandartnih deepriçastiy. *Korpusnie issledovaniya po russkoy grammatike*, 15-33.
- Dmitrovna, S. (1976). Ponyatie isklyuçeniya i ego nauçnaya pravomernost v opisaniyah russkogo yazıka. *Russian Linguistics*, Vol. 3, No. 2, 121-127.
- Gatsoeva, N. (2020, Şubat 19). Ne sidet po tu storonu barrikadı. Severnaya Osetiya – Respublikanskaya ejednevnyaya gazeta. <http://sevozetia.ru/Article/Index/327718>
- Glazunova, İ.O. (2012). *Grammatika russkogo yazıka v uprajneniyah i kommentariyah: Morfologiya*. Sankt-Peterburg: Zlatoust.
- Golub, İ.B. (2017). *Stilistika russkogo yazıka*. Moskva: Ayris-press.
- Grebenşikov, V. (1969). İnostrannie slova v russkom yazıke. *Jurnal Russkogo yazıka*, 23/85, S. 28-48.
- Gvozdev, A.N. (1973). *Sovremenniy russkiy yazık*. Moskva: Prosveşenie.
- Nan, Y. (2022). Ob osobennostyah sintaksiçeskoj soçetaemosti suşestvitelnih obşego roda v russkom yazıke. *Kazanskaya nauka*, (3), 83-86.
- Nesbo, J. (2019). *Noj*. Çev. Ekaterina Lavrinaytis. St. Peterburg: Azbuka.
- Orfografiçeskiy slovar (2000-2023). *Orfografiçeskiy slovar*: Poçem, 18.12.2022 tarihinde, <http://www.gramota.ru> adresinden alındı.
- Podosenova, S. (2019). Rod i sklonenie inoyazıçnoj imen suşestvitelnih v russkom yazıke (na materiale kulinarnih terminov). Diplomnaya rabota po russkomu yazıku i kulture. Universitet Vostoçnoy Finlyandii. Filosofskiy fakultet, gumanitarnoe otdelenie, inostrannie yazıkı i perevodovedenie, S. 63.
- Rozental, D.E. (2014). *Spravoçnik po pravopisaniyu i literaturnoy pravke*. Moskva: Ayris-press.
- Rubinçik, L.İ. Po çem ili poçem, kak pişetsa pravilno?, 01.03.2023 tarihinde <https://russkiiyazyk.ru/orfografiya/pravopisanie/po-chyom-ili-pochyom.html>, adresinden alındı.

Rus Dili Ulusal Derlemi. Natsionalniy Korpus russkogo yazıka, 12.01.2023 tarihinde, <https://ruscorpora.ru/>adresinden alındı.

Slovari i entsiklopedii na akademike online slovar (2000-2023). Virus, bakteri, mikrobi. 25.02.2023 tarihinde dic.academic.ru adresinden alındı.

Stepanov, Yu.S. (1975). *Osnovi obşego yazıkoznaniya*. Moskva: Prosveşeniya.

Tolstaya, A.L. (2016). Vozmojne priçini protivoreçiy russkoy grammatiki. Seriya *Lingvistika i pedagogika*, 2 (19): 32-38.

Yuldasheva, U.I. Sintaksemi s variativnim upotrebleniem predlogov v i na. Vestnik Tadjikskogo gosudarstvennogo universiteta prava, biznesa i politiki. *Seriya gumanitarnoh nauk*, 2: 117-127.

Structured Abstract

In providing the possibility of communication, signs pointing to a specific subject or object, and certain grammatical structures and the features that they possess, play an important role. The signs, indicating a specific subject or object, some certain grammatical structures and peculiarities they possess play an important role in communication. However, since language is an active and living being that is always evolving due to its structure, changes can also be seen in signs within this normative language system. While some of them completely disappear from the language, some survive up to our days by means of changes and some are completely updated and take a place in the language. In the language system, we can see that some words and various grammatical forms can appear in the language beyond the general rules as exceptions. Exceptions or exceptional usage of words in a language are either remnants of the past language systems, or the result of newly emerging formations, or linguistic phenomena, the number of which is considered limited. Although linguistic exceptions occur in different textbooks in a broad or narrow framework, they do not much attention is paid in teaching and learning Russian as a foreign language in Turkey, so this subject needs to be systematically presented in order to be used in practice. This study is focused on the morphological structure and features of the language in order to study the cases of the exceptions usage, that can be seen in different aspects of the language from syntax to phonetics. The reason for this is that grammar is fundamental element in language learning, because it is difficult to convey emotions and thoughts in Russian without using the grammatical norms. In the study, nouns, gerunds, idioms and phrases that are the extension of archaic structures, and some structures belonging to the spoken language are discussed. Exceptions in Russian grammar are mostly seen in nouns which are among the naming types of the language and which are divided into various categories in terms of gender, number, being animate-inanimate, abstract-concrete. The exceptions found in this category occur in the declension features of the categories of gender, singular and plural and existing cases. In the masculine gender, these exceptions occur with zero suffixes and words ending in *-й*. Another problem of masculine plural endings usage is the change of the stress/pronunciation change is one of the challenges: *пóвар – повара́; край – края* etc. The plural of some neutral words ending in *-о* can be different from their singular form: *небо-небеса, чудо-чудеса*. In the gender category, it is difficult to use words of foreign origin and words, belonging to the common gender. As it is not always easy to define the genders of foreign origin words, using them for both masculine and feminine genders leads to much more difficult processes. Words that are inanimate but declined as animate (*снеговик, кукла and робот*), words that are declined

as animate and inanimate (*убивать микробы-микробов*), animate words used in the nominative case (*выйти в люди, наняться в няньки, избрать в президенты*) are the difficult points of the language for Turkish learners. In some cases the intertwining of the accusative and genitive (*я жду автобус – автобуса*), endings alternatives of the genitive case (*выпить воду/воды*) and the instrumental case of the nouns (*дверьми-дверями*), the use of the same word with different prepositions (*в фирме-нафирме*) are another confusing difficulties in language learning. The possibility of forming gerund in Russian by means of different endings and the unusual use of some words that have traces of archaism are also difficult for Turks to learn the language. So, proceeding from the above mentioned cases there are several reasons why exceptional situations beyond the regular use of Russian make language learning difficult. These are the multiplicity of variant structures, the expansion of functions in morphological signs, in other terms, the appearance of a sign belonging to a certain grammatical category in structures belonging to another grammatical category, the grammatical rules of archaic structures are still taking place in today's Russian. This situation shows that a language is unique and dynamic apart from the literary norms. What determines the continuity or temporality of these various usage rules is the constant use of the language elements or their preference by native speakers. Since to convey these moments to students at a certain stage of Russian language learning is important for understanding the general features of the language, it is assumed that the structure of the language must be also presented from these points of view.